

Fényszórás New Yorkban

Amikor a Boeing — 707-es alászáll az égből, a novicius ijedten felkiált: „ez nem lehet igaz!” Alattunk fénytenger és csillogás: éjjel félegy van — s ilyenkor csak a fények látszanak. A 12 milliós város-ország még nem alszik. Talán sohasem alszik — ki tudná ezt megmondani. Az alatt a nyolevan perc alatt, ameddig a 220 személyes gépmadár engedélyt kap a leszállásra, keringünk, egyre csak keringünk. A J. F. Kennedy International Airport légitereében egyszerre hetven gép kér bebozósítást. És New York fényei szórják a színekép minden árnyalatát: világ a Broadway és a 42-ik utca; Manhattan reklámjai az eget ostromolják.

De valahol ott a Greenwich-Village művésznegyede egyik mellékutcájában a Courant Institute 22 emeletes üveg és rozsdamentes acélpalotája már várja vendégeit. A szilárd testen szóródó laser-sugár legújabb problémáit megtárgyalni hivatott nemzetközi fizikuskongresszus megnyitása órák kérdése csupán.

Most egy éve találkoztunk utoljára a Villa Monastero ősrégi falai között Olaszország egyik bájos és csendes mini-üdülőjén. Most a világ másik végén, Varenna antipólusán régi és új barátok üdvözlik egymást egy röpké „hallo“ vagy meleg kézszorítás kíséretében. A „tojásfejűek“ egyik népes csoportja adott itt találkát egymásnak, hogy az „En-Váj-Ju“ (New York University) rendezte találkozón kicserélje gondolatait.

Tizennyolc nemzet fiai — hatvankét külföldi és százhetven amerikai meghívott méri, méricskeli egymást a Warren Weaver Hall légkondicionált folyosóin, és az idegenek egyelőre nem tudják, mihez kezdjenek. Hol van már a Comoi-tó csöndje és hangulata? Odakint 88 fok Fahrenheit pörköli az embereket, idebenn egy szót sem lehet érteni a Downtown (Alsóváros) hadaró slangjéből.

Es akkor, mintha elvágták volna, a chairman beleordít a mikrofonba: „Kérem vegyék le a zakójukat“, a hangulat mindjárt feloldódik. A tagok kényelembe helyezkednek a narancssárga polivinil fotelekben, a rejtett, de éles neonvilágítást valami halványzöld lumineszcencia váltja fel, a pódiumon kigyúl a jelzőlámpa, s már csend is van; megkezdődött a kongresszus.

Ilyen még nem volt, mert ez az első. Amerikai házigazdáink ta-

valy határozták el, hogy vállalják egy olyan nemzetközi fizikustalálkozó rendezését, ahol a sugárzás és szilárd test kölcsönhatásának határproblémáit boncolgatják, s ha minden jól megy — ígérték akkor —, talán hagyományá válnak majd e találkozók.

Az eredmények máris azt mutatják, hogy e hagyomány valóban megteremtődött. Pedig jaj de nehéz az Újvilágban hagyományról beszélni. Hiszen ha „régí“ templomot akarnak mutogatni, az is legfeljebb kétszázéves — vagy talán még annyi sem. A Societa Italiana di Fisica kis harangja pedig ott Varenában — hogy valamely hasonlattal éljek — már tavaly is hétszázötvenkilenc éves volt. És mégis, a fények itt is ugyanazok.

Már mint a belső izzó, ragyogó gondolatok — és én csak ezek szóródásáról akarok ma írni — mert New York reklám-neonjainak csillogásáról már sokan írtak, mások. A Warren Weaver Hall belső fényeiről azonban még nem. Ezek ugyanazok, mint a világ minden táján, ahol fizikusok, szakemberek, barátok vetik össze munkájukat.

A pódiumon K. K. Rebane, a tartui akadémikus beszél. A gégemikrofonhoz távkapcsolt és feléd irányított plafon-hangszóró útján hozzád érkező intim, félszeg, kissé akadozó angol szavak, de még inkább a fluoreszcens vásznon és a rejtett reflektorokkal megvilágított táblán megjelenő képletek összefűzik őt a hallgatósággal. És a taps itt nem sokat jelent. Ezt udvariasságból mindenki megkapja — de a vitát már nem. Ahhoz mondani kell valamit, hogy a megengedett 15 perc után a chairman jövőtől elvonulhass egy másik terembe, s ott akadjon, akivel vitatkozni lehet. És a mi esetünkben sokan akadtak.

Messze van New York, és a szocialista országokból csak ketten voltunk jelen.

Óráig vitatkoztak velünk — fizikáról; és a skóttal meg japánnal, a franciákkal és az indussal; és ők egymás közt — amerikaiak. Vágták, csépeltek és dicsérték a munkákat. Nem kíméltek senkit — csak azt, ami jó.

New York belső fényei azóta szerteszóródtak a világba. A laser-sugár, úgy látszik, csodákra képes. Öt napi kemény munka elegendő egy életre szóló barátsághoz. Mert itt nincsenek ellenségek — még ellenfelek sem; csak a „tojásfejűek“ nagy családja; fizikusok reggeltől estig — beleértve a lunch idejét is, és estétől reggelig, valahol a Chinatown sikátorai közt barangolva (apró férgek, csigák, rákok és langusz-ták inycnc falatai között turkálva) vagy az East-Side Yppie barlangjait méregetve — tisztas távolságból.

Persze itt nincsenek kvantumokkal fűszerezett úszólecek a Comoi tóban vagy az ősi cisztercita kolostor narancsfigeteinek porondjába firkált Heisenberg-egyenletek, de akadnak szalvéták és gyufásdobozfedelek mindenütt és a „Light Scattering Spectra of Solids“ (szilárd testen szóródó fényspektrum) művelése nem kényes a külsőségekre.

Öt napig voltunk együtt — mondom — szeptember 2. és 6. között, hivatalosan reggel 9-től este 6-ig. S amikor vége volt — sajnáltuk mindannyian. Még elbúcsúztunk egymástól egy kedves estélyen, azután ki-ki ment a maga útjára. Annnyival azonban tartozom olvasóimnak, hogy elmondjam a búcsúest kedves jelenetét. Amerikai házigaz-

dáink — nem tudom, honnan, de — szereztek tizenhét sajtófélét a 18 résztvevő országból, és mindegyikre kitűzték a jelenlevő küldöttek nemzeti zászlaját. Sok sajtó fogyott akkor este — de a román sajtó mindenkinek ízlett... El is fogyott az utolsó morzsáig, és utána még tapsoltak is ezek a kedves, nagy gyerekek. Ez úton is köszönetet mondok, meleg, közvetlen „informal” kedvességükért.

És voltam vendég is New Yorkban. Meghívtak kollégák, „week-endre”, „light és family-dinner“-re. Az egyik olyan, hogy állva kezded, s valahol a kertben a fűvön ülve órákig folytatod — ha van miről beszélgetni veled; ha nincs, el is mehetsz; senki sem kínál, senki sem tartóztat. A másik már intimebb, családi körben, asztalnál foglalkozhatsz a házigazda gyerekeivel. Ők aztán elvisznek futballozni vagy a gyerekszobába fehéregereket tanulmányozni. De a living-room vagy study esendjében később újból előkerülnek a függvények, és ilyenkor a háziasszony esemetéivel diszkrétan elvonul.

Találkoztam tehát „magánemberként” is velük meg egyes külföldi vendégekkel. Mit is mondhatnék minderről? Azt, hogy egy vasoráért 5 (öt!) órát utaztam vonattal (nem vicinálison) s még autóval is egy felet utána. Vagy azt, hogy négy nyelven beszélgettünk (összesen hatan voltunk), amíg valahogy megértettük egymást, mert amerikaiul csak a házigazda tudott, a többiek csak azt hitték, hogy az angolt beszélik — de ez senkit sem zavart. Vagy azt, hogy éjjel kettőkor alig akartunk elválni egymástól és még a mandolin és hegedű is előkerült a fizika mellett. Mindez úgysem tudná hüen érzékeltetni azt a légkört, amely körülvelt bennünket — külföldieket — ebben a számomra oly távoli más világban, mely a maga bajaival és gondjaival, rohanó életével, magas technikájával és még magasabb életszínvonalával — lényegében mégis sokban hasonlít a mi élni akaró, dolgozó és gondolkozó társadalmunkhoz.

És amikor mindennek vége volt, útnak eresztettek — s én megint repülőre ültem, hogy eleget tegyek néhány meghívásnak: előadásokat tartottam Pittsburgh és Baltimore egyetemem. Új emberek, új barátok fogadtak és... nem kíméltek. A memória-probléma érdekelte őket.*

Pár hónappal ezelőtt az *Új Élet* munkatársa egy interjúban azt kérdezte tőlem: miben látom e munkám jelentőségét? Akkori, félszeg válaszom ma talán már bizonyosság. A memória-függvények bevonulában vannak a szilárd test elméletébe, és a jövő fogja megmutatni, mit tudunk még kicsiolni belőlük.

Most újra a dolgozós hétköznapiak következnek, és New York belső fényei szerteszóródva a világon, érlelik a jövő találkozók új eredményeit.

* Az, hogy mennyiben „emlékszik” az élettelen anyag — egy kristály például — arra, hogy valamikor kölcsönhatásba került egy sugárzással. Mert hogy korreláció áll fenn közöttük, az ma már matematikailag is igazolható.

Emil Petrovici és a magyar nyelvtudomány

krónika

A modern román nyelvtudomány Emil Petrovici halálával egyik legjelesebb képviselőjét veszítette el. E megállapítás nem szokványos közhely. Talán nem is mond eleget.

A világnyelvek mellett Közép- és Délkelet-Európa valamennyi nyelvét beszélte. Egyetemi hallgató korában Kolozsvár, majd Párizs egyetemén bámulatos elméje pontos és mérhetetlenül nagy ismeretanyagot raktározott el, majd tudományos műhelyének kohójából a nyelvtudomány mesterdarabjai kerülnek ki. Mindig újat mond, minden írása minőségileg gazdagítja a szakirodalmat. Márpedig az értékelésben ez, és egyedül ez a döntő kritérium. Harmadfélszáz írása időt álló, az elkövetkező nemzedékek nem nélkülözhetik.

Európa e részének nyelvi alkataból, valamint nyelvismeretéből következett, hogy a román nyelvi tények magyarzata, interpretálása kapcsán az együtt-élő nemzetiségek és a szomszédos népek nyelvére is kiterjedt vizsgálódási köre. Széles látókörű tudós volt, s már fiatalon felismerte e nyelvek összevetésének szükségességét. Fő kutatási területe a szlavisztika meg a román nyelv fonetikája és fonológiája. Természetszerűleg a román nyelv történetének kutatása mellett a világhírű szlavistát mindenekelőtt az ósláv és a ma beszélt sláv nyelvek (orosz, ukrán, cseh, szlovák, lengyel, bolgár, szerb-horvát, szlovén, macedon) tanulmányozása, valamint ezeknek a románra gyakorolt hatása, illetve a nyelvi kölcsönhatás kötötte ugyan le, de ez utóbbi jelenség kapcsán foglalkozott a román és magyar nyelv kölcsönhatásából adódó kérdésekkel is.

Emil Petrovici magyar nyelvi vonatkozású munkássága, noha tudvalevőleg nem esett fő kutatási területének irányába, mégis jelentős és maradandó értékű. A teljesség igénye nélkül e kérdésnek csupán egy-két vonatkozását érintjük.

1. Az időrendi sorrendben és módszerét tekintve világviszonylatban is az elsők közé tartozó Román Nyelvtanulmányok (*Atlasul lingvistic român II.*) elég gyér ponthálózatába 3 olyan helységet is beiktatott, ahol a kérdőívet magyar anyanyelvű adatközlőktől kérdezte ki. Magyarbikal, Kovászna és Gyimesbükk magyar népnyelve így már 1928—38 között nyelvföldrajzi gyűjtőmunka eredményeit gyarapította. Emil Petrovici magyar gyűjtése nemcsak abból a szempontból rendkívül értékes, hogy a Román Nyelvtanulmányok térképlapjain a román népnyelvi adatok társaságában együtt találjuk a román—magyar kölcsönhatás bizonyító adatait, hanem a magyar népnyelv ismerete szempontjából is. Kiváló ismerője lévén a magyar nyelvnek (szép bihari hanglegjtéssel beszélt) 30—40 évvel ezelőtt már olyan finom kiejtési árnyalatokat rögzített, mint amilyeneket a romániai magyar nyelvjárások kutatói csak a fonetikai jelölésmód

● A Gazeta literară helyét új irodalmi hetilap, a România literară foglalta el, címében idézve Vasile Alecsandri 1855-ös, Liviu Rebreanu 1932—33-ban szerkesztett és Cezar Petrescu 1939-ben megjelentetett lapjait, de azok szellemét is, törekvését a román irodalom legjobbjainak tömörítésére, tollal, leírtott szóval a nemzet felemelkedésének szolgálására.

Az új lap terjedelmében, tartalmi változatosságával is több, mint elődje, s talán nem fölösleges az indulás alkalmával irányját magának a szerkesztőségnek a szavait közvetítve jellemezni: „A România literară elsődleges feladatai nyilvánvalóan abból a lényegbevágó azonosulásból fakadnak, amelyet az összes írók, a művészet és a kultúra összes munkásai tanúsítanak a nemzeti újjászületés ama mély és ébresztő folyamata iránt, amelyet nem elégszegen megcsupán tükrözni és dicsérni, hanem kötelességüknek érzik teljes hűséggel és lelkesedéssel támogatni, alkotó hathatóságának lényegében...” A hazai valóság iránti elkötelezettség és szellemében a lap vállalni kívánja az irodalmi életben mutatkozó egészségtelen jelenségek elleni harc feladatát, a szocialista eszmeiségből fakadó írói módszerek és eljárások alkotói egységbefogását, s ugyanakkor célul tűzi ki, hogy „a barátság és az együttműködés hidjait építse ki minden irányba, s természetesen elsősorban barátaink és szomszédaink, a szocialista országok felé”.

A lap első számaiban e célok szellemében találkozunk már a régebbi nemzedékek kimagasló alkotói mellett a második és a harmadik generációból való írókkal, költőkkel, kritikusokkal. Geo Bogza, Demosthene Botez, Victor Efti-

krónika

miu, Vladimir Streinu, Șerban Cioculescu, Geo Dumitrescu, Marin Preda, Titus Popovici, Alexandru Andrițoiu, Alexandru Ivasiuc, Nichita Stănescu, Cezar Baltag és mások neve is jelzi, hogyan értelmezi a szerkesztőség saját célkitűzéseit, és mennyire pozitív fogadtatásban részesül az alkotók részéről. Ezt jelzik az eddigi számokban megjelent Szemlér Ferenc-, Páskándi Géza-, Hervay Gizella-versek száza gazdag anyag, mely valóban biztosítja a hazai román olvasó világirodalmi kitekintését.

◆ Az etimológia elvét követő angol írás, bonyolultsága miatt nemcsak az idegeneknek, hanem az angoloknak is sok fejtörést okoz. Bernard Shaw végrendeletében jelentős összeget hagyományozott egy 40 jeltől álló fonetikus írásrendszer bevezetésére, azzal, hogy „Anglia semmit sem ért a fonetikához, gyűlöletes számára minden oktatás, de pénzért mindent megtesz”. Azóta is ezt az örökséget sokan a nagy író öregkori bolondos gyengéjének tartják. A végrendelet szerint erre a célra 367 000 fontot hagyományozott, azzal, hogy 21 évig az írásrendszer megreformálására használják fel, azután pedig a fennmaradó összeget három, általa megnevezett intézménynek adományozzák. A végrendeletet ebben a formában azonban a gyámhatóság és a törvényszék nem hagyta jóvá, mert az angol törvények értelmében a hasonlélvőnek, ha nem jótékonyági alapról van szó, meghatározott jogi személynek kell lennie. Ezért a törvényszék döntése értelmében az összeg a három intézményre szállt, ezek pedig egy 8300 fontos alapot létesítettek a fonetikus ábécé bevezetésére. Ezután a leeds-i egyetem fonetikai intéz-

mai, fejlettebb fokán észlelnék és jelölnek. Reméljük, hogy fiatal nyelvjáraskutatóink közül valaki módját ejti majd Emil Petrovici értékes gyűjtése feldolgozásának.

2. A Magyar Tudományos Akadémia meghívására 1955 őszén Budapestre utazik. Október 25-én *Egy magyar hangtani sajátosság tükröződése a román nyelv magyar kölcsönszavaiban* címen előadást tart az Akadémia Nyelv- és Irodalomtudományi Osztályán. Meggyőző eszmefuttatása a román nyelv egyes magyar kölcsönszavainak hangtani viselkedéséből a magyar hangtörténet egyik, csak részben ismert, de megnyugtatóan meg nem magyarázott jelenségére vetett világot. Bárczi Géza, Pais Dezső, Tamás Lajos akadémikusoknak, valamint a mai magyar tudomány más kiváló képviselőinek, így Benkő Loránd, Deme László, Gáldi László, Kálmán Béla, Bakos Ferenc nyelvészeknek az észrevételei jelzik elméletének nagyszerűségét. Idézzük Bárczi Géza szavait: „A magam részéről — ismétlem — igen nagy élvezettel és örömmel hallgattam e messzevágó értekezést, mely magyar hangtörténetünkre igen megtermekenyítőleg fog hatni elsősorban új megállapításaival, melyeknek szétágazó következményei lesznek, másrészt a módszeres eljárással, mellyel ily értékes eredményekre jutott (*Magyar Nyelv*, 1956. 12).

3. Kedvelt kutatási területe volt a helynévkutatás is. Lapozzuk csak fel munkái jegyzékét. Egyeseknek már a címe jelzi a magyar vonatkozásokat, például *Rom. Oriș, Oriș, Oriș, Orășani, Orășeni* < magh. *Varjas*. Vagy *Lingina* román helynév < m. *Lenygen*. Kutatásainak értelme az igazság keresése volt; műveit a tárgyilagosság jellemezte. Erre törekedett akkor is, amikor a romanisztika nagy mestere, W. Meyer-Lübke nyomán azt vallotta, hogy amikor eredet szempontjából a dülőnevek eltérnek a helységnevektől, az előbbieket utalnak a régebbi lakosságra.

4. Nemcsak mint alkotó tudós, de mint jelentős vezető tisztségeket betöltő, tudományos munkát szervező egyéniség is kapcsolatban volt a hazai magyar nyelvű tudományossággal. Mint a Román Akadémia Kolozsvári Fiókjának elnöke és a Kolozsvári Nyelvtudományi Intézet igazgatója igen sokat tett, hogy az Intézet és a Babeș—Bolyai Tudományegyetem magyar nyelvészeti tanszékének közös termunkája, a *Moldvai csángó nyelvjárási atlasz* elkészüljön. Sajnos, e munka megjelenését már nem érthette meg. Emil Petrovici kezdeményezésére és előterjesztésére iktatta Románia Szocialista Köztársaság Akadémiája a kolozsvári Nyelvtudományi Intézet termunkái közé a *Romániai magyar nyelvjárások atlaszát*. Gondoskodása folytán ez atlasz gyűjtőmunkája be is fejeződött.

Gaál Gáborral együtt ő kezdeményezte, hogy a ma követelményeinek megfelelő *Román—magyar nagyszótár* az Akadémia kolozsvári Nyelvtudományi Intézetében készüljön el. Velünk együtt örült, amikor 1964-ben e szótár két nagy kötete meg is jelent. Halála előtt pontosan egy héttel munkaközösségünk minden egyes tagjával elbeszélgetett a készülő *Magyar—román nagyszótár* egyes problémáiról.

Tagja volt a *Nyelv- és Irodalomtudományi Közlemények* szerkesztő bizottságának. Egy percre sem szűnt meg igényelni, követelni, hogy Románia Szocialista Köztársaság Akadémiája nyelvészeti folyóiratai, beleértve az említett magyar nyelvű folyóiratát is, állandóan emeljék tudományos színvonalukat. Tudta, hogy a tudomány fejlődésének feltételei között ott van a tudományos előadások és viták biztosítása is. Ezért kezdeményezte még 1956-ban és változtatva valóra, hogy a keddi ülések rendjén havonként egy-egy magyar nyelvű előadásra is sor kerüljön.

Világhírű tudóst veszítettünk el, aki mélységesen szerette népét és hazáját, de figyelemmel fordult más nemzetiségek és népek felé is. Emberi nagysága tudásán kívül mély humánumban, demokratikus gondolkodásában rejlett.

Kelemen Béla

A Murgu-kutatás jelenlegi állása

1848 kutatói sokat foglalkoztak Eftimie Murgu szerepével a bánági forradalmi eseményekben. Gheorghe Bogdan-Duica 1937-ben ajándékozta meg a román történetírást az első Murgu-monográfiával, majd 1956-ban Victor Chereșteșiu *Luptătorul revoluționar Eftimie Murgu* című tanulmánya a *Studii, revistă de istorie* hasábjain megnyitotta e kérdés marxista értékelésének távlatait. Az utóbbi években az 1848-as forradalomra vonatkozó bánági anyag elsősorban az Akadémia készülő 48-as okmánykiadványa számára lugosi és temesvári levéltárak újonnan feltárt irataival gyarapodott, amelyek főképp Vukovics Sebő királyi biztos levéltárából származnak (lásd. I. D. Suciu — L. Demény — E. Glück: *Arhiva Vukovics, Revista Arhivelor*, 1967). A kutatást, amely részben az Akadémia készülő 48-as okmánykiadványa számára folyt, Ion Dimitrie Suciu, Kovách Géza s e sorok szerzője kiterjesztette több egyházi intézmény, így a temesvári görögkeleti román érsekség s a Bezdin nevezetű görögkeleti szerb kolostor (Munár község, Arad megye) levéltárára is. I. D. Suciu megkísérelte részben felhasználni az új anyagot a bánági 48-as események összefoglalására (*Revoluția de la 1848—1849 în Banat*. București, 1968). Az említett források teljes elemzése, valamint bibliográfiai ismereteink szélesedése lehetővé teszi Eftimie Murgu tömegkapcsolatainak jobb megvilágítását s az eddig megjelent tanulmányok következtetéseinek továbbfejlesztését.

A bánági tisztí családból származó Eftimiu Murgu, mint ismeretes, szegedi és budapesti filozófiai és jogi tanulmányai után Iași-ban és Bukarestben tanár, s itt kapcsolódik be a moldvai és havasalföldi forradalmi mozgalmakba. A román irodalomtörténet mint Nicolae Bălcescu tanítómesterét és barátját tartja számon. Az 1840-es bukaresti összeesküvésben való részvétele miatt utasították ki a fejedelemségekből,

ménye öt éves megfeszített munkával statisztikai kimutatást készített arról, hogy hányan használják ma a hivatalos ábécét, ezek közül hányan foglalkoznak írással, továbbá milyen pénzbeli, idő-, tér- és munka-megtakarítást jelentene a fonetikus írás bevezetése. Közben egy ilyen írásrendszer kidolgozására is pályázatot hirdettek. A pályázók között 467 személy szerepelt, és a bizottság által pályadíjra érdemesített írással kinyomtatták. Shaw akaratának megfelelően, Androklész és az oroszlan című színművét. Ezek a munkálatok azután csaknem felemésztették az erre a célra szánt alapot, és a végrendelet 18. évében az író szándéka még mindig távol áll a megvalósulástól; legfennebb ma már nagyobb azoknak a száma, akik az angol írásrendszer megreformálását szükségesnek tartják.

◆ Ezelőtt 200 évvel, 1768 decemberében jelent meg a világ egyik legismertebb, legrégebbi, a folytonosságot mindig megtartó enciklopédiája, az Encyclopaedia Britannica. Az első angol enciklopédiát néhány évtizeddel korábban Ephraim Chambers szerkesztette s ennek ösztönző hatására állította össze Diderot a maga híres Encyclopédie-jét. Viszont az Encyclopaedia Britannica kezdeményezői éppen annak a nagy érdeklődésnek a hatása alatt vállalkoztak egy új enciklopédia megszerkesztésére, melyet Diderot műve keltett Európa-szerte. A három alapító távolról sem tartozott a szellemi élet „hivatásos” vezető köreibez: Andrew Bell edinburgh-i vésnök, Calin Macfarquhar odavalló nyomdász volt, és szerkesztőnek a költő Burns barátját, William Smellie-t választották. Vallomásuk szerint a szerkesztésben a legfon-

krónika

tosabb szerszámuk az olló és a ragasztó volt. Nem csoda hát, ha sok megállapításuk ma már mosolyt fakaszt. Például Noét az özönvíz megszűnése után Kínába vitetik, és a kínai királyság megalapítójának teszik meg. Az első szám kétféle, egy olcsóbb és egy drágább kiadásban jelent meg, és faksimile kiadására e nyár folyamán ismét sor került. A XIX. század folyamán az enciklopédia a Black-család tulajdonában több mint kilenc kiadást ért meg. Szerkesztését az angol szellemi élet legjobb képviselői látták el, s munkatársaik között szerepelnek a kor híres politikusai, tudósai, államférfiai. Például az anarchizmusról szóló cikket Kropotkin írta. Gandhinak a passzív ellenállásról kellett volna írnia, de az indiai angol kormányzat nem kézbesítette az akkor éppen börtönben levő politikusnak a felkérő levelet. 1901-ben a Black-család csödbe jutott, s ezt az angol „nemzeti intézményt” egy amerikai pénzember vásárolta meg. Ezután többször gazdát cserélt, míg 1943-ban a főrészvényes William Benton szenátor a chicagói egyetemmel kötött egyezséget. Jelenlegi főszerkesztője Sir William Haley, de mellette több egyetemi (tokiói, oxfordi, cambridge-i, londoni, edinburgh-i) bizottság működik meghatározott munkaterülettel. A világ minden részéről toborzott munkatársainak száma 10 179.

ettől kezdve Lugoson tevékenykedett, s politikai törekvése, mellyel a román nemzeti egység megvalósítására törekedett, juttatta a Habsburg-hatalom börtönébe.

A budai börtönben raboskodó Eftimie Murgunak az 1848-as magyar forradalom adta vissza szabadságát. Két hónapig Pesten maradt s csak június elején tért vissza Lugosra. Atanasie Şandor aradi tanárnak az 1848–1849-es forradalomról szóló emlékirata, melyet kéziratban az Akadémia bukaresti könyvtára őriz, most már nyilvánvalóvá teszi, hogy Murgu már akkor elhatározta magát a Bánságban szabadelvű vezetés alatt kibontakozó román nemzeti mozgalomtól. Az 1848. május 15-i pesti román gyűlésen nem is akart megjelenni, amint távol maradt a júniusi temesvári gyűlésről is. Biztosan kevesellte programjukat, s hű maradt az általa vezetett radikális mozgalomhoz, amely már az 1842–1845-ös években behálózta főképp Krassó vármegye területét. A lugosi levéltár, valamint Bezdin kolostor adatai tanúsítják, hogy 1848 tavaszán újra a küzdőterre léptek a Krassó megyei mozgalmak egykori vezetői: Ioan Vancea, Dimitrie Popovița, Ignatie Vuia, Dimitrie Stoichescu és mások, s Murgu rajtuk keresztül érvényesítette befolyását.

Nem véletlen, hogy az 1848. május 3-án Lugoson összegyűlt mintegy 1000 román küldött gyűlésén Nicolae Bojinca javaslatra játszik döntő szerepet, aki Murgu kiszabadításában is vezető szerepet játszott. A gyűlés minden további nélkül meg akarja szerezni a magyar forradalmi kormány hozzájárulását a román egyházi és iskolarendszer megteremtéséhez. A bizottságban, melynek feladata e kérdésben eljárni, a megválasztott világi tagok között első helyen a még távollevő Murgu szerepel. Népszerűségét mi sem bizonyítja jobban, mint az, hogy a megyei bizottság megválasztása alkalmával — szintén 1848 májusában — a parasztküldöttek és a falusi értelmiség támogatása révén 917 szavazatot kapott, s a lista élére került.

Hazatérte után már másnap fogadta a községek küldötteit, akik panaszaitak előterjesztették. E megerősített kapcsolat adott alapot a júniusi választásokhoz, ahol egyedülálló győzelmet aratott. Murgut 3 kerületben választották meg, a többi krassói kerületben pedig híveinek juttatták a mandátumot, míg a román és magyar liberális vezetők semmiféle tömegtámogatást sem élveztek.

E győzelmet természetesen Murgu helyes politikai vonalvezetésének kell tulajdonítanunk. A korabeli sajtó egyöntetűen rámutat arra, hogy a román nemzeti követelések, a földosztás, az idegen főpapság befolyása megszüntetésének programja nagy visszhangot váltott ki. A lugosi levéltár újabb adatai azonban teljesebb képet adnak e választás eddig ismeretlen háttéréről.

Az 1848-as választójogi törvény szavazati jogot biztosított a legalább negyedtelkes felszabadult jobbágyoknak, 1 segédet foglalkoztató mesterembereknek, értelmiségieknek, a nemeseknek. A terjedelmes Krassó

vármegyében a mezőgazdaság tőkés fejlődésének elmaradottabb viszonyai folytán a parasztság elnyomorodása lassabban haladt előre, s így a választótöbbséget a szegény negyedtelkes parasztok adták. A 14,681 főnyi, földdel rendelkező paraszt birtokosból 12 154 negyedtelkes. A nemeseknek mindössze 367 szavazatuk volt. Ezzel szemben a falusi értelmiség vezetése alatt sikerült elérni, hogy 6821 választó élt is választójogával, ami meghaladja sok megye hányadát.

De Murgu sikere nemcsak a választótöbbséget társadalmi, hanem nemzeti összetételében is rejlik. A szavazójegyzékek bizonyítják, hogy Murgu támogatói között volt Krassó megye magyar és német népe is. Facsádon jelöltséget Krinitzky Pál ajánlotta, s a 609 választó többsége ő mellett nyilatkozott. Maxim Pascu a liberális beállítottságú iskolafelügyelő ellenében. A Murgut támogató két bizalmi férfi közül az egyik Oravetz János volt.

Oravicán a bejegyzett 1624 szavazó paraszti többsége már a választás elején Murgu nevét visszhangzotta, míg Emanuil Gojdu és Balogh László nevét csak a sátorban helyet foglaló „urak” emlegették.

Lugoson a 819 bejegyzett szavazó román, magyar és német paraszt, illetve mesterember — egyöntetűen, közfelkiáltással Murgut választotta meg.

Murgu 1848-as tevékenységének csúcspontja a június 27-i lugosi gyűlés. Ekkor nagy beszédben fejtette ki elveit, amelynek töredékeit csak Ioan Damşa feljegyzéseiből ismerjük. Alaphangja a néphűség. „Ugyanazok a fájdalmaim és gondjaim, mint nektek — mondotta —, és ugyanazokat akarom elnyerni, amiket ti is el akartok nyerni...” A gyűlés határozatai a román és magyar forradalmárok együttműködésére, a bánsági autonóm román főkapitányság, a nemzetőrség megszervezésére és a nemzeti egyház megeremtésére irányultak. Murgu a hangsúlyt egyelőre az idegen főpapság eltávolítására s a nemzetőrség megalakítására helyezte.

Murgu fegyveres erőt akart létrehozni az ellenfelekkel szemben, s távol akarta tartani a Bánságtól a Tisza vidékén folyó véres polgárháborút. De azt is tudta, amit később a tények igazoltak, hogy a nemzetőrség a vármegyei hivatalokat kézbentartó magyar nemesség vezetése alatt nem valósulhat meg a román nép ellenállása miatt.

Ezen túlmenően ma már világosan áll előttünk, hogy Murgu segítséget akart nyújtani a havasalföldi és moldvai forradalmároknak is. 1848. július 11-én Vasile Nicolaevici, Vasile Albini és Avram Mihut javaslatot tettek Krassó megyének egy 20 000 főnyi román nemzetőrség felállítására, amit a szorult megye el is fogadott. Teodor Poruțiu nagyzerlenci teológus (ő magát „földésznek” nevezi) emlékiratából, melyet a bukaresti Akadémiai Könyvtár őriz, tudjuk, hogy ezzel tulajdonképpen Murgu terve öltött testet. Maga a toborzás jó eredménnyel haladt előre. Mindenütt „ezt vártuk” és „éljen” kiáltásokkal fogadták a toborzókat. Lugoson a kiképzést meg is kezdték. Oravica vidékéről 7000 főnyi csapat gyülekezéséről jött hír. Alexandru G. Golescu („negru”), a bukaresti román forradalmi kormány párizsi megbízottja július végén arról értesíti Nicolae Bălcescut,

A székelyudvarhelyi Dr. Petru Groza Líceum monográfiája

Az iskolaalapítás 375 évfordulójára megjelent kismonográfia két nyelven ismerteti az erdélyi fejedelemség idején 1593-ban elkezdődött székelyudvarhelyi elemi és középfokú oktatás történetét, bemutatja az iskola régi és új épületeit, táblázatokban közli a tanárok és tanulók létszámát, s áttekintést ad az oktató-nevelő munka fejlődéséről, főleg a tudományos és pedagógiai tevékenység mai eredményeit elemelve. Megkapjuk a hajdani jeles igazgatók, köztük Sámbar Mátyás, Bíró Lajos, Tompa László, valamint a régi jeles tanítványok, köztük Orbán Balázs, Tamási Aron, Tomcsa Sándor életrajzát és képét. A monográfiát szerkesztő tanári kollektíva Papp András igazgató vezetésével kiváló munkát végzett. (A Dr. Petru Groza Líceum kiadása, 1968.)

Gajo Petrovic

Marx in the mid-twentieth century

A zágrábi egyetem filozófianára először Marx és a filozófia viszonyát, a „fiatal” és „öreg” Marx összevetésének lehetőségét, az alkotó és dogmatikus marxizmus problémáját vizsgálja. Nem mellőzi a XX. század közepe alkotó marxizmusának nagy témáit (emberfelfogás, elidegenedés, szocializmus és humanizmus). Igyekszik megtisztítani a dogmatikus felfogás maradványaitól a filozófiai antropológia, az etika, a történetfilozófia, a társadalom- és politikai filozófia területét. A könyv befejező része főleg ismeretelméleti kérdéseket tárgyal (a gyakorlat és a lét, az igazság és a visszatükrözés, a megismerés, a mate-

téka

matika és a logika problémái). Marx eredeti gondolatai alapján. (Doubleday et Comp. New York, 1968.)

Știința despre știință

A tudományok általános fejlődésének évszázadunkban bekövetkezett exponenciális emelkedése, a gombamódra születő új tudományok társadalmi, politikai és gazdasági összefüggéseinek feltárása multhatatlannul fontossá tette egy újszerű kutatási irányzat megerősítését, melyet furcsán hangzó, de igen kifejező névvel „a tudományok tudományá”-nak neveznek. Ma már tekintélyes nemzetközi fóruma is van: a Londonban székelő „The Science of Science Foundation.” Igazgatója, M. Goldsmith (jelen kötet előszavának egyik aláírója) így foglalja össze a könyv tárgyát alkotó kutatási irányzat lényegét: a tudomány tudományán magának a tudománynak belső fejlődését meghatározó tényezők tanulmányozását értjük. A kötet J. D. Bernal korszakjelölő könyvének (The Social Function of Science) negyedszázados megjelenési évfordulójára írt emlékkönyv fordítása. A tanulmányok szerzői korunk tudományának legégetőbb kérdéseire keresik a válaszokat. (Editura politică, 1968.)

Diószegi András

Megmozdult világban

Az irodalomtörténész és az irodalompolitikus egyszerre van jelen ebben a nagy terjedelmű, érdekes tanulmánygyűjteményben. Kitűnő elemzéseket olvashatunk itt a XIX. század, főképpen pedig a századforduló halhatatlanjairól s összefoglalóan a szecesszióról és néhány kortárs portréja mellett (Illés Béla, Lengyel József, Darvas József) a korra

hogy Eftimie Murgunak a Bánságban 10 000 főnyi fegyveres ereje van, ezek készenlétben várják, hogy Olténiába bevonulhassanak, ha idegen beavatkozásra kerülne sor. Murgu a moldvaiaknak is ígért 2000 főnyi segítséget hasonló esetben. Tervei között szerepelt az is, hogy hadianyagot, ágyúöntőket és tiszteket küld Havasalföldre.

Murgu híveinek kezdeményezése azonban akkor még nem volt inyére a vezető szerepét féltő szabadelvű nemességnek, Vukovics Sebő csakhamar fel is oszlatta a szervezkedő csapatokat.

Murgu folytatta harcát, amelyben részben támogatásra talált a magyar radikálisok részéről. Az *Amicul Poporului* című lap 1848. augusztus 24-i száma arról ad hírt, hogy az Egyenlőségi Társulat augusztus 20-án megtárgyalta a románok nemzeti követeléseit, s az önálló egyház és iskolarendszer mellett foglalt állást. Az előadó, egy román képviselő — valószínűleg Eftimie Murgu — a társaság tagja volt, s pár nap múlva javaslatot nyújtott be a lugosi gyűlés ilyen irányú határozatainak törvénybeiktalására.

*

1848 kutatói még korántsem fejezték be munkájukat a bánsági levél- és könyvtárakban, s még értékes anyagot szolgáltathatnak Eftimie Murgu radikális mozgalmáról.

Glück Jenő

Egy szászvárosi forradalmár

Elkésve jutott kezünkbe Sárközi Zoltán *Brúz Lajos (1817—1856)* című különnyomata a budapesti *Történelmi Szemle* 1967. 3. számából. A múlt századbeli ordélyi szász nemzetiségi törekvésekkel már régóta foglalkozó budapesti történelmszász szászvárosi Brúz Lajos forradalmár személyiségét és 1848—1849-ben kifejtett tevékenységét mutatja be, s joggal jegyzi meg, hogy „Brúz Lajost a kortárs forradalmárok főlé elsősorban a román nép, a föld népe iránti rokonszenve emeli... 1848—1849-es politikai szereplése alapján Varga Katalin és Mocsáry Lajos mellett benne is a nemzetiségi megbékélés egyik korai magyar harcosát tisztelhetjük“.

Hangsúlyozzuk a szerzővel egyetértve, hogy Brúz törekvését valójában „a román nemzetiségi törekvések megértése és támogatása“ jellemezte. Érdekes tanúsága ennek Brúz Lajos román nyelvű beszéde, melyet a szászvárosi piacra összegyűlt román parasztok előtt mondott 1848. szeptember 10-én, és melyet Sárközi egészében közöl. Számunkra érdekes a cikkben közzétett Szászváros széke románságának 24 pontban megfogalmazott beadványa. Ez a Balázsfalván megfogalmazott román társadalmi és nemzeti programot tükrözi.

(Rövid tájékoztatásunkkal arra szeretnők felhívni hazai kutatóinkat, hogy folytassuk Sárközi Zoltán munkáját és kutassuk fel részletesebben a román—magyar közös múlt elfelejtett személyiségének, Brúz Lajosnak forradalmi tevékenységét. Nem ártana utánanézni a szászvárosi temetőben, vajon nem maradt-e meg a sírja? Jó lenne azt felkutatni és ápolni, hisz ott temette el 1856. június 24-én a helybeli református pap. Szászvárosi történész tanáraink vagy Brúz tevékenysége után érdeklődők segítségünkre jöhetnek.)

Demény Lajos

Valóság, őszinteség, líra

Valószínűtlenül régen — talán tizenkilenc évesen — megcsömrőlöttem a körülöttem fortyogó-erjedő valóságtól, romantikusát gondoltam, és egy többnyire könyvekkel tömött katonaládával toronyiránt világgá mentem.

Költő akartam lenni, Petőfi-merészségű, forradalmi; őszi szántásokon haladtam, csonka napraforgószárakon a kötelező ökönyál lengett, jámboran süttött a délelőtti nap, ekét vonó marhák, lovak lépdeltek a barázdákban, morogva zúgolódó, bölényalakú gépek löherét csépeltek, és én mentem a zöldrefestett, lapos ládával. (Később azzal vonultam be katonának.) Mai szememmel nézve, nagyon ágról szakadtanak látszhattam. De gyanúsnak is; miután az országútra evickéltem, hogy kényelmesebben járjak, két lovasrendőr feltartóztatott, és beleturkált a batyumba. Tíz kilométert haladhattam lelkesen, bizakodón, azután — az éhség jelentkezésével egyidőben — megroskadt az akaratom; mire való ez az egész, gondoltam. Hátam, vállam belefájult a cipelésbe. Szégyenemre, értelmetlenné vált eredeti tervem, az, hogy gyalogosan bebarangolom Erdélyt... Hosszúra szabott pihenők után, alkonyatkor értem el Erdődöt, az utamba akadt harmadik falut. Egyenesen a Petőfi-emlékműhöz mentem, jelentős szívgyorsulással néztem a gránitlapba vésett, ismert verssorokat, mohón kerestem a tavat, a szomorúfüzeket. Fákat találtam, de a tó helyén csupán sekély, fűvel benőtt gödröt láttam. Bámultam a vármaradványt, és észrevétlenül ráomlott a történelmi bánat; ültem a hidegedő alkonyban, és rájöttem: szép céloom elérhetetlen...

Kádár János könyve* csalta elő ezt a gyarló emléket; főhőse, István tanár, valamikor elszántságommal vág az ismeretlennek, persze, azzal a hatalmas különbséggel, hogy mögötte minden akadályt megszépítő-kicsinyítő erő áll, az egyetem. Végzettsége tapintható közelségbe hozza számára a célt; István tanítani megy. Vándorol, második énje ott üget

* Kádár János: *Fénycsíkok*. Irodalmi Könyvkiadó, Bukarest, 1967.

jellemző, egymást is kiegészítő kritikák sorakoznak (például *Illyés Gyuláról, Juhász Ferencről, Nagy Lászlóról*.) Örömmel fedezünk fel köztük egy értő Horváth Imre-elemzést is. A kötetnek talán legelőreemutatóbb tanulmánya azonban A mai regény világképe, amely összehasonlító fejtegetéseivel a kortárs irodalom tágabb, biztosabb értékelése számára törí az utat. (Szépirodalmi Könyvkiadó, 1967.)

Szemlér Ferenc

Életünk és halálunk

Hát szindarabot is ír? Igen, itt van három „optimista színjáték”-a. S bár a szerző szerint nem is kell hozzájuk sem színpad, sem színész, csupán író és olvasó „rejtelmes kapcsolatot”-a, egyben színpadra képzeljük mind a hármat. Az Apellész különös kalandja ógórög jelmezben is mai tanulságot rejtő magatartás-dráma, a másik kettő azonban külsőségeiben is mai; akár az értelmiségi férje mellett egyenrangúsáért küzdő munkásnő-feleség vívódása (Marci jól érett), akár az ártatlanul meghurcolt építész-család belső kohéziója (Életünk és halálunk) a téma, a jellemalakulás erkölcsi példázatát kapjuk. Vitatkozhatunk arról, hol vannak itt a korszerű műfajiság fogásai, annyi mégis bizonyos, hogy az írói oktatás mindenképpen ránk fér. (Irodalmi Könyvkiadó, 1968.)

L'anthologie du théâtre français (1935—1965)

A leningrádi kiadó gondozásában megjelent, „Az 1935—1965 közötti francia drámai irodalom antológiája” tizennyolc színműíróval jelentkezik. A kötet eléggé vázlatosan ismerteti az írók életét, munkásságát, rövid szemelvényt közölve végül

téka

fontosabb darabjaikból. A francia dráma olyan úttörői találkoznak itt, mint amilyen Sartre, Camus, az egzisztencializmus képviselői, vagy Beckett, Ionesco, Adamov, az abszurd, az ellen-színház kiváló-ságai. Mellettük több más élvonalbeli drámaíró is felsorakozik; ezek között elsősorban Giraudoux, Anouilh, Cocteau, Salacrou, Pagnol nevét említhetjük. A válogatás itt-ott kisse szűkmarkú, néha nem a leg-szerencsésebb, de iskolai segéd-könyvnek hasznos, mivel sürített képet nyújt harminc év drámairodalmáról. (Izdatyeltsz-vo Proszvescsenyie. Leningrad-szkoje otgyelenyje, 1967.)

Nicolae Iorga

Pagini din tinerete

Barbu Theodorescu gondozásában, az irodalmi dokumentumsorozat két vaskos kötet Nicolae Iorga fiatalkori cikkei tartalmazza. Az elsőt 19 éves korban írta, a legutolsó alatt az 1895-ös dátum szerepel. Bár e sokfelé tekintő cikkek megelőzik a román sãmã-nãtorizmus ideológusának fellépését érdekességeik nemcsak a Iorga-kutatók előtt tárulnak fel, hiszen az olvasók szélesebb köreit is vonzza az a lehetőség, hogy egy enciklopédikus érdeklődésű egyéniség kalauzolásával tekintsenek be a román századforduló szellemi életébe. A kötet tematikailag csoportosított anyaga (Román irodalom, Irodalomelmélet és kritika, Világ-irodalom, Útinaplók) lehetőséget nyújt az olvasónak egy ilyen betekintésre. Számunkra külön érdekessége a kiadványnak, hogy tartalmazza Nicolae Iorga 1893-ban írott cikkét Az ember tragédiájáról, mely az első román nyelvű reagálás Madách művére. (Editura pen-tru literaturã, 1968.)

mellette, gondolatokkal zaklatja, szomorúvá ernyed gondolatokkal, gyermekkorával; Szamospart, malom, halak, hálók, korai férfvá éres, közben a tájon álmosan tesped a száraz ős. Engem is hasonlóképpen fontak be életem eseményei; kaszálás, tehéngondozás, mezőn rámszakadó parázs viharok, levegő után kapkodás könyörtelen záporban, és mindig tudtam: erős vagyok. István is az, meri vállalni az ismeretlent, a dolog nehezét.

Vonzódom ehhez a lírai naplóhoz, hányszor elővettem már azzal a szándékkal is, hogy írok róla, de nem éreztem magam elég ihletettnek. Már az első olvasásuk hatalmába kerítet a pontos, érett stílus: „Félig van az üveg, rajta át nézem a gyenge napot, olyan, mint egy ismeretlen közlekedési jelzőtábla.” (István konyakkal vigasztalódik a magaválasztotta faluba vivő, kerékhasgatta úton.) Kellemetlen előérzet gyötri, és ez természetes. Különb minden természetes a kisregényben, egyetlen kép, hasonlat, epizód sem lóg ki belőle, ellentétben jó néhány fiatal (Forrás-kötetes) irodalmár műveivel, melyekben a szakmabeli számára szinte fizikai fájdalmat okozón meredeznek a hiányos nyelv- és tárgyismeretből eredően ostoba, sőt: lopott hasonlatok, akár cipőbelsőben a felelőtlenül beütött szegek.

Kádárnak, nem győzöm eleget mondani, nincsenek ilyen hibái, neki saját szeme, saját tolla van. Mindent eredetien, tisztán lát: „Hogy meg lehet ismerni az idej töviseket az ágon. Az alsókat, ezek feketések, elkoptatták a juhok meg a szél, a felsők barnák, szépen iveltek, a hegyiek átlátszik, és még hajlékonyak.” Ezek a sorok ismét testközze hozzák hajdani kóborlásomat azzal a katonaládával; kákás, kiszáradt mélyedésbe húzódtam, néztem a kék eget, a keskeny nyomtávú vasutat, rajta az olajfreccsenés köveket, a kákán hangyák mászkáltak, felgyalogoltak a hegyéig, és onnan hirtelen visszaestek. Aztán újra neki-vágtak; ez a kitartás tetszetős, de értelmetlen volt, mint az én akkori felbuzdulásom. István tanár megy a kerékhasgatta, kutyakapros úton, zsebében a lapos konyakos üveggel, megy az örökké alkalmatlan-kodó második énjével, célja van, elérhető célja, mégis félelmek szorítják a torkát. A felelősséggel járó félelem fojtogatja; eszi magát, hogy lesz ezután, érdemes volt-e tanárrá képeznie magát, nem lett volna jobb megmaradnia gázszerezőnek, börgyári munkásnak? Elhiszem, természetesnek veszem ezt a helyzetet, mert tapasztalatom szerint is, az élet nem tejszínhab, amit alázatosan elénk tálnak, és titokban lesik, aggódnak: fizik-e? Kádár jelentős érdeme, hogy irodalmunkban eddig ő szolt legigazabbat a falura szorult tanárról, tanítóról, a falusi iskoláról. Valósággal leinti — kár, hogy ezt nem vették észre bírálói — a tanerőkről valló egyszerűsítő riportok szerzőit, akik sok esetben problémátlaná igyekeznek hamisítani a világot.

A tanár-főhős megérkezik. Íme:

„Sok a töppedt ház, mint a túlért gomba, táskás kállal. Fonott ágkerítések szalma hófogóval, egy-egy gémeskút, sehol egy gólyafészek. Gólyátlan falu.

Hat utca torkollik egy pusztá libalegelőre. Méteres sáncok az utak szélén. Utak? Parlagon hagyott föld,

ahol járnak. Hatalmas torrensek tárják hosszába vágott tölcséreiket a falura, a sár, a vadvíz bőségszarui, és izzappal árasztják el a kerteket s a kaszálókat. A dombok esőben biztos megindulnak.“

És a fogadtatás. Ezt a tömör-igazságot tanítani kellene; bemutatkozás két kedvetlen ember részéről, a gyaloglás végére érő tanár és az erdőről tűzifával érkező, gumicsizmás iskolaigazgató kezét ad egymásnak.

„— Megjött?

— November elsején elfoglalom az állást.

— Megy?

— Evvel a kocsival.

— Vizontlátásra.“

Az igazgató zsebredugja a kezét, félrevágja a fejét, és elrobog. Ezzel kész a fogadtatás, az ismerkedés. Közben a kisregényből feltartóztathatatlanul, jólesőn árad a líra; fénycsíkok pásztázzák végig az egész írást. A líra fénycsíkjai.

Fellobbannak, majd kihunynak a következő sovány napok; a sors és a tanerő-elosztás úgy hozza, hogy a főhős felesége más vidéken tanít, hét végén találkozhatnak. István lakást keres, földpadlósat talál (petróleumlámpát, legyeket, friss tapasztás szagát látom-érezem, és megdöbbenek. Ládányi, alacsony szoba, közöny... De Kádár János tanár-alakja nem jut lejtőre, ő tudatosan gondolkodik a világról, helyzetéről, tudja: elsősorban a saját lábán kell megállnia és ehhez óriási segítség — az optimista gondolkodáson kívül — a líra.

A líra mindent bearanyoz, de olyanformán — és ez az igazi írói bravúr —, hogy a nehézségek vicsszorgó farkasai nem kapnak bárány-álarcokat. Az igazságon nem fog az aranyozás. Utazgatás, tanítás, folytonos lakáskeresés, vágy a feleség után, emlékek, emlékek. Így csordogál el az idő, legjobban, amit tehet István, második énjével diskurál, konokul ellentmondanak egymásnak, és érthető, miért: ez is egyik formája annak, hogy gondolatait belopja a korba, amelyben létezik. Második énjével mondatja, hogy neki — Istvánnak — a dobhártya szerepe jutott, őt kínozzák a (társadalmi) zajok, bajok, kénytelen mindent meghallani; ez keserves, ugyanakkor nagyszerű is, mert adottság kell a kor sírásának, kacagásának, dübörgésének, csendjének a meghallásához. Csakis ennek az adottságnak a birtokában szerethetjük-gyűlölhetjük embertársainkat; mindenkit érdeme szerint.

Visszakanyarodva Kádár János pompás ábrázoló készségéhez, kénytelen vagyok ideírni az alábbi kis képet:

„— Gyere ki a táblához.

Diktálok, ír, utána hibátlanul elemez a fuvaros fia.

— Tegnapelőtt hol voltál?

— A lovakkal voltam, el kellett mennem a másik faluba.

— Miért nem ment édesapád?

— Nem tudott, be volt rúgva.“

A gyerek válaszai olyan erős fényt vetnek a szeke-rese apára, hogy úgy érzem, azt az embert én bárhol látnám, felismerném. Az ábrázolásnak ez a precíz módja az egész könyvet jellemzi, ebből adódik: feledhetetlen marad számomra a színhely, a falu, de a

téka

I. Crețu

Ibrăileanu — restituiri literare

A nagy román kritikus egykori munkatársa újszerű munkára vállalkozik. Figyelmét a Viața românească egykori szerkesztőjének ama cikkei kötik le, amelyek név nélkül, álneveken vagy olykor egyenesen a folyóirat valamelyik munkatársának neve alatt — annak cikkét lényegesen átdolgozva — jelentek meg. Ezek természetesen maradtak ki az eddigi Ibrăileanu-kiadásokból s így az életművét elemző munkákból is. A szerző fáradságos aprómunkával, életrajzi, eszméi, nyelvi és stilisztikai érvek sokaságát felvonultatva dönt a cikkek esetében, s vizsgálódásának eredményeként számottevő anyagot „szolgáltatt vissza“ Ibrăileanunak. A magyar szövegfilológiában — mint ismeretes — Ady Endre prózai műveinek kritikai kiadásakor kellett a szerkesztőknek hasonló felelősségteljes munkára vállalkozniok, s így a kötet érdekességét a módszerek összehasonlításának lehetősége is fokozza. (Editura Academiei R.S.R.. 1968.)

Borsos Tamás

Vásárhelytől a Fényes Portáig

Bethlen Gábor fejedelem egykori portai ügyvivőjének iratai szándékuk és célzatuk szerint nem tartoznak a magyar próza előzményeiként számon tartott és oly gazdag erdélyi emlékiratirodalomhoz. A szándékon és alkalomhoz kötött célon azonban diadal-maskodik az eseményeket és embereket kitűnő érzékkel megfigyelő egykori marosvásárhelyi főbíró tolla. Súlyos történelmi korszak önzetlenül hazaszerető és önnön érdekeikben mesterkedő alakjait, kör-

téka

mönfont, ravasz vagy ostoba török vezéreit ismerjük meg Borsos Tamásnak a fejedelemséghez küldött leveleiből vagy emlékeztetőül készített feljegyzéseiből. Kocziány László érdeme nemcsak az, hogy az anyagot aprólékos gondnal sajtó alá rendezte, hanem hogy bevezető tanulmányában meg tudta látni és láttatni az író, akinek képességei révén érdekes és izgalmas olvasmány is ez a kötet. (Irodalmi Könyvkiadó, 1968.)

Salvador de Madariaga

Portrait of Europe

Az ismert diplomata, történész és filozófus lapalji jegyzetek nélkül, gazdag élettapasztalataira támaszkodva, a háború rémeit hessegetve azzal a megvalloított céllal rajzolta meg Európa arcképét, hogy elfeledtetve az „évszázados törzsi harci kiáltást”, az európai egységet, a békét szolgálja. Számára Európa olyan, mint a tiszta fény, mely csak akkor érvényesül, ha minden ablakot kitárnak előtte. E földrészt egységessé teszi földje és éghajlata, népeinek akarata és értelme, művészi ihlete, olümposzi magaslatai, hamleti tépelődése és Don Quijote-i szelmalomharcai, fausti és Don Juan-i jellege, mert ezek mind részei, szimbólumai az európai szellemnek. Majd az egységet bomlasztó feszültségekről: a „latin testvérek” ellentmondásairól, a francia, német, olasz, illetve az angol, spanyol, orosz nép kölcsönös kapcsolatairól és a többi népben keltett rezonanciákról beszél. A szellemesen, írói vénával megírt könyv valósággal lenyűgözi az olvasót, s csak miután letette, kerül ki mágnese hatása alól, s veszi észre, hogy az arcképnek csak a nagy kontúrjai rajzolódnak ki, a kis

Falu is, mely tengernyi bajával-örömeivel belefér Kádár kis könyvébe. Kádár őszinte íróhoz méltóan boncolgatja az embereket egymástól hol távol tartó, hol egymásba akasztó ellentéteket. A főhős közben egyre jobban lehiggad, idővel barát is akad, van kivel közölni, megfejteni a kérdéseket. Tél jön, azután tavasz, nyár, ősz; beszélgetések Sándorral, a baráttal — és Istvánban továbbra ott feszül a jobbra-szebbretörekvés. Sándor azt kérdi: vajon miért nyúzzák magukat a falusiak (a kisregénybeliek), mintha az éhhalál fenyegetné őket? István egyetért vele: nem becsületes dolog elherdálnunk magunkat csak azért, hogy több legyen a kamrában, közben meg elsikkad a szépség. Ez Kádár János méltatlanul kevés értékelésben részesült könyvének szemlemi vezérfonala. (Nem hallgatható el, hogy irodalombírálatunk mostohán bánik más, európai szintű művel is, hogy csak Bálint Tibor *Önkéntes rózsák Sodomában* című kisregényét említem. Nemcsak az én véleményem, hogy irodalombírálatunk nem mindig bátorodik felszínre hozni, megcsillogtatni egy-egy mű valódi mondanivalóját.) De térjek vissza a kisregényhez. Istvánban örökös a félelem, hogy megkopik, hogy feladja a világ kiigazítására szánt szándékát. Sándor azt mondja, nem félti; akinek ilyen sok a lelki nyavalyája, azt nem kell félteni a megkopástól. Igaza van.

Mit mondhatnék még a *Fénycsikokról*? Mi az, ami e könyvet a hazai magyar irodalom jelentős darabjává teszi? Ismétlem: a feltétlen őszinteség, a pompás megjelenítési erő és nem utolsósorban a líra, mely a könyv utolsó soráig friss. A főhős-tanár állandóan gondolkodik, emésztődik, de ez nem az a földhözragadt gondolkodás, emésztődés, ami például Tompa István, Tóth Mária, Orosz Irén és mások írásainak a figuráit jellemzi, Kádár hőse nem ilyen vagy olyan határozatot gondol végig (a felettesek ízlése szerint), neki az élet a fontos, s ez az ő egyéniségében az egyetemesség szintjén jelentkezik és hat. A történet, mint annyi más regényünkben, itt is idillbe torkollik; István egy faluba kerül feleségével; ezután boldogan élhetnek, míg meg nem halnak. De figyeljük meg jól ezt az idillt: földes lakás, petróleumlámpa, éjjel vederbe folyó víz... Küzdelem következik itt még a javából!

Pusztai János

Pillantás a francia színiévadra

Budapesti levél

Hiába volt a párizsi Odéon a lázongó diáknegyedi ifjak fellegvára, hiába vett részt a tavaszi háborgásban szinte az egész színész-társadalom, új korszakot remélve a színház világában is, mind a szakmai életet, mind pedig a darabokat illetően, ha egy pillantást vetünk az induló szezonra, nyoma sincs a nagy

viharnak. Igaz, Barrault-t menesztették, a régi Sarah Bernhardt Színház Városi Színház lett, és alakult egy új népszínház is a Renault-gyár mellett, de a zivataros lázongásból mi sem érződik...

Mint általában, a tavalyi idény több sikere átjött az ideire. Elsősorban az 5000. előadáshoz közeledő két kis Ionesco-egyfelvonásos: *A kopasz énekesnő* és *A lecke* a kis diáknegyedbeli Huchette Színházban; *A leszállás Párizsban* a Comédie Caumartin-ben; Barillet és Grédy, a két nálunk is ismert bulvár-színész és szerző tavalyi darabja, a *Negyven karát* a Madeleine-ben; Audiberti húszéves, de tavaly nagy sikerrel felújított műve, a *Quoat-Quoat* a La Bruyère Színházban. A kis Alpha 347 nevű montmartre-i színház, amely valaha a Grand Guignol otthona volt, felújította Beckett legkétségbeesettebb művét, *A játszma végét*. Az évek óta kibontakozó nagy Pirandello-renezánszt az ismét két darab képviseli. Átjött a tavalyi évadról a fiatal Fhni gúnyoros szatírája is a baloldali értelmiség tehetetlenségéről: *Mit csináltak novemberben?*, melyet az avantgarde-színházak egyike, a Lutèce játszik. Tovább folyik a *Pygmalion* siker-szériája az Oeuvre deszkáin, és a Michelben is folytatják Mortherlant kitűnő drámájának az előadásait: *A város, amelynek gyermeke a fejedelme*. Feydeau, az *Osztrigás Mici* minden színi hájjal megkent szerzője is évek óta szerepel a párizsi plakátokon. A Marigny az idén is tovább mulattatja polgári közönségét a *Bolha a fűben* című komédiával.

De minket most természetesen az újdonságok érdekelnek! A kritika a legnagyobb elismerés hangján szól a Jerzy Grotowski vezetése alatt álló wroclavi kísérleti színház vendégszerepléséről egy kis diáknegyedi színházban, ahol az *Akropolisz* című modern passziójátékkal kivívta a legigényesebb közönség tetszését. Kevésbé dicsérik Wesker új művét, a *négy évszakot*, amelyet a Montparnasse Színház mutatott be. Valamivel nagyobb sikere van a nálunk még ismeretlen Robin Maughan-nak, akinek *Az inas* című furcsa és kényes komédiáját — a fiúszerelemről van szó benne — a Renaissance Színház mutatta be. A montmartre-i Fontaine utcában új színház nyílt meg, Studio néven, s új szerzőt avatott Jeannine Worms személyében, akinek *Az éjszaka* című drámáját az idős és világhírű avantgarde-rendező, a brazil Cavalcanti vitte színre.

A Párizs körüli népszínházak immár jelentős sora újabb láncszemmel gyarapodott: Billancourt-ban megnyílt a Nyugat-párizsi Színház. Az ultramodern felszerelésű teremben elsőnek Strindberg *XII. Károly* című tragédiáját mutatták be. A kritika hevesen kikelt mind a választás, mind pedig az előadás ellen. Guy Dumur, a kitűnő baloldali színikritikus a darabot Shakespeare és Schiller sápadt utánzásának mondja a *Le Nouvel Observateur* hasábjain.

Nagy sikere van egy fiatal szerzőnek, Francis Verbernek, a VII. Edward Színházban bemutatott *Emberrablás* című roppant mulatságos bohózatával, amelyben egy milliárdos feleségét rabolják el. A kisése elcsépelte témát az teszi modernné, hogy úrhajós is szerepel benne. A Grammont Színház a nagybul-

népek jelenlétét csupán néhány vonás jelzi, és az író a kiválasztott elit szemüvegét használva írta meg művét. (University of Alabama Press, 1968.)

E. Cerneac

Cinci secole de război secret

Az emberiség történetében a hírszerzésnek számtalan olyan manővere zajlott le, amelyek háttéréről még ma is keveset tudunk. Ezeket próbálta időrendbe szedni és bemutatni a szerző, anélkül, hogy renesztreres történetét adná a kémkedésnek. Bepillantást nyerünk a titkos háborúk történetébe a renezánsztól az első világháborúig. Olyan hírhedt és híres személyiségekkel találkozunk, akik annak idején sokat foglalkoztatták a világ közvéleményét, mint például a Vasálarcos, Saint-Germain Cagliostro, Mata Hari, s szó esik Daniel Defoe és Beaumarchais viselt dolgairól is. A könyv vonzó mindazok számára, akik érdeklődnek az elmúlt idők kalandorai iránt. (Editura politică, 1968.)

Magyar ex libris, 1968

Az alkalmazott grafika fájának egyik örvendetesen izmosodó ágáról készült ragyogó keresztmetszet. Galambos Ferenc rövid, de tartalmas előszaván és a szereplő művészek lexikoni rövidségű életrajzán kívül mindössze húsz, eredeti dűrcről nyomott ex librist tartalmaz. Ezek a lapok azonban mindenben méltóak ahhoz a magas színvonalhoz, melyet a XII. Nemzetközi Ex libris Kongresszus (Como, 1968. július 11—14) és a vele kapcsolatban megrendezett nagysikerű kiállítás képviselt. Igen értékes eredménynek számít

téka

Diskay Lenke jametszetének előkelő harmadik díja ezen az igényes nemzetközi grafikusvetélkedőn, de a kis mappa lapjait forgatva egyáltalán nem tűnik meglepetésnek. (Kisgrafika-barátok Köre, 1968.)

Majtényi Erik

Betonkelepce

Kalandregény, de nem a megszokott és unott témájú könyvek közül való. Több, mint kaland, a valóságosság határán mozog cselekménye. Nem találunk benne látványos hőstetteket, sem háttorzongató történeteket, mégis izgalmassá teszik a váratlan fordulatok, feszültséggel teli helyzetek. Hősei fiatalok, akik a háborúból itt maradt titokzatos betonpiramisok felfedezésére indulnak el. Az érdekes téma, az író világos stílusa élvezetes olvasmánnyá teszi a Betonkelepce a ma technikai csodáihoz szokott ember számára is. (Irodalmi Könyvkiadó, 1968.)

Bácski György

A kör

Kőműves Kelemenné balladájának irodalomtörténeti feldolgoásaiban nem egyszer történt utalás a „szkadari legendá”-ra, s most hiteles fordításban megkapjuk a híres szerb-horvát változatot. És még 28 jugoszláv költő verseinek szép magyar tolmácsolását. Mind kortársunk, s ez frissé teszi a kis antológiát. Váratlan a költő Bácski György jelentkezése. Egy-egy verse nem keltett visszhangot, de így együtt olvasva, öreges metaforák és bizonytalan stílusváltások ellenére is szívünkbe markol egy keserű ember őszintesége, csetlő-botló rimeken át is felsejlő embersége. (Irodalmi Könyvkiadó, 1968.)

váron szintén új szerzőt avat: Jean-Claude Carrière a neve, és Buñuel, a zseniális spanyol filmrendező szövegírója volt. A mindössze két szereplős darabnak *Határidőnapló* a címe, és valahol Marivaux és a mai bulvárkomédiák közt variálja a férfi és nő viszonyát. Dullin volt színházában, az Atelier-ben játszószák, sikerrel.

Külön kell említenem az avantgarde jeles szerzőjének, a Budapesten is járt Arthur Adamovnak új komédiáját, amelynek kissé különös a címe: *Mérsékelt úr*. A Mathurins-ben bemutatott új művében Brecht leghatékosabb francia tanítványa roppant mulatságosan figurázza ki a mérsékelt nyárspolgárt, aki minden szélsőségtől való irtózata ellenére is feletébb szélsőséges és komikus kalandokba keveredik. Végül egy vidéki premierről kívánok szólni: René de Obaldia, a francia avantgarde egyik legeredetibb képviselője, kinek *Vadnyugati szél* című paródiája világsikert aratott, Lyonban jelentkezett új komédiával, amelynek Oszkár nevű riadt főhőse az ókori proféták módjára egy oszlop tetejére költözik, s ott száll szembe a bolygónkat fenyegető atomveszéllyel.

Nem fejezhetem be ezt a kis krónikát anélkül, hogy ne szólnék egy eseményről: ha a tavaszi vihar ellenére a francia színiévdad nem is hozott különösebben újat, számunkra nagy újság, hogy a háború óta először, bemutatták egy élő magyar szerző darabját: a Gaité Montparnasse ugyanis műsorára tűzte Claude Roy adaptációjában Örkény *Tóték* című művét, amelyet már Lengyelországban is játszottak, s a marosvásárhelyi bemutatónak ugyancsak nagy sikere volt. Ez azért jelentős, mert Molnár *Lilioma* óta, melyet ugyancsak a Montparnasse-on játszottak a második világháború után, ez az első magyar színházi „fecske” a párizsi színpadokon.

Bajomi Lázár Endre

